

YÜKSEKÖĞRETİMDE NİTELİK - İSTİHDAM - FİNANSMAN ÜÇGENİ

Doç. Dr. L. Işıl ÜNAL*

GİRİŞ

Eğitim ekonomisi ile ilgili ilk kuramsal bilgi birikimi, yüksek-öğretimin, ekonomik büyümenin hızlandırılması, işsizliğin azaltılması konusunda bir itici güç olduğunu kabul eder. 1960'larda yaygın olan bu görüş, yükseköğretimdeki yaygınlaşmayı da birlikte getirmiştir. Yükseköğretimde bireysel talep artışları ile birlikte gözlenen gelişmeler, gelişmiş ülkelerde bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Benzer sorunları, aynı zaman diliminde olmasa da, gelişmekte olan ülkeler de yaşamıştır. Bugün eğitim ve işgücü piyasası ile ilgili problemlerin yeniden tanımlanması ve yeni çözüm yollarının geliştirilmesine çalışılmaktadır.

Belirtilen problemlerden biri, işin gerektirdiğinden fazla eğitim görmüş olanların (overeducated) sayısal artışı ve yükseköğretimin gereğinden fazla yaygınlaştırılmış olmasıdır. 1960'larda ekonomik büyüme ve toplumların demokratikleşmesi konusunda yükseköğretimden çok şey beklenmiştir. Ancak, umulandan daha hızlı yaygınlaşması ve giderek daha fazla kaynağı çekmesi, 1970'lerde bu konuda kötümser bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üniversite mezunlarının sayısal artışı ile birlikte, mezunların işgücü piyasasında çalıştırıldıkları işlerde, konumlarda, ücretlerinde bazı değişimler de meydana gelmiş, üniversite eğitimi açısından, eğitim-verimlilik ve eğitim-istihdam ilişkileri değişmiştir.

Sözkonusu değişimler, yalnızca gelişmiş ülkelerle sınırlı değildir. Gelişmekte olan ülkeler hem geleneksel teknolojileri ve buna bağlı ilişkileri hem de ithal ettikleri yeni teknolojileri ve bunların gerektirdiği ilişkileri birlikte yaşadıkları için, çok daha karmaşık bir örüntü içindedirler. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim ile ilgili sorunların daha

* Eğitim Yönetimi ve Planlaması Bölümü öğretim üyesi.

çeşitli ve daha temel konularda yoğunlaşmış olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu ülkelerde sorun, eğitim-istihdam ilişkilerinin çeşitliliği, mezun sayısının ve bireysel talebin yüksek olması dışında, nitelik kavramının açıklık taşınamaması, eğitim sisteminin örgütlenmesindeki ciddi aksaklıklar, eğitim yatırımlarının istenen hızda artırılamaması ve eğitimle ilgili tutum ve beklentilerle ilgili sorunlara kadar uzanmaktadır.

Türkiye’de yükseköğretim sorunu çeşitli boyutları ile tartışılmış fakat tartışmaların önemli bir bölümü bilimsel bir temele oturtulmamıştır. Yükseköğretimin gelişmiş ülkelerdeki biçimiyle kurumlaşmamış olması konunun daha çok kavramsal boyutta tartışılmasını gerektirmektedir. Örneğin üniversitelerin bilimsel, yönetsel ve mali özerkliği henüz çözülmemiş, aynı zamanda da üniversitelerle ilgili gelişmeleri önemli ölçüde engelleyen temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bunun yanında, işgücü piyasasındaki büyük ölçüde arz fazlası ve eksik istihdam, öte yandan da hızla büyüyen bireysel eğitim talebi ile sistemin finansman yetersizliğiyle oluşan düşük düzeydeki kapasite artış hızı, aslında, gelişigüzel ve sorunlu bir büyümeyi ortaya koymaktadır.

Burada yükseköğretimle ilgili olarak piyasaya dönük sorunlar, yükseköğretimde nitelik kavramından hareket edilerek ve bununla bağlantılı olarak istihdam açısından konunun kuramsal çerçevesi çizilerek incelenmiştir. Daha sonra hem bireysel talep hem de nitelik ve istihdam ile ilişkisi açısından önemli görülen yükseköğretimin finansmanı konusu ele alınarak, yine kuramsal bir yaklaşım getirilmeye çalışılmıştır.

Yükseköğretimde Nitelik

Nitelik kavramı, görelilik ifade eder. Farklı çevreler, nitelik sözcüğü ile farklı şeyler kastedebilirler. Hatta herkes bu sözcüğü farklı zamanlarda farklı anlamlarda kullanabilir. Örneğin farklı fakültelerin farklı nitelikte mezun verdiklerini belirtebiliriz. İşletme fakültesi işletmeci yetiştirirken, mühendislik fakültesi mühendis yetiştirir. İşletmeci, mühendis, tıp doktoru farklı nitelikteki elemanlardır. Fakat, “ODTÜ mezunlarının niteliği, diğer fakültelerin mezunlarının niteliğinden daha yüksektir” cümlesinde nitelik sözcüğü ilk örnektekinden farklı bir anlam taşımaktadır. Bu, Türkçeye özgü bir durum değildir. Nitelik, kavram olarak çeşitlilik göstermektedir. Nitelik, aynı zamanda, tıpkı güzellik, eşitlik gibi esnek ve değer yüklü bir kavramdır. Bir kişinin eşitlikten anladığı diğerinininkinden farklı olabileceği gibi, birisinin güzel olarak değerlendirdiği şeyi bir başkası çirkin olarak algılayabilir. Aynı biçimde, bir kişinin nitelikli bulduğu belirli bir tür eğitimi bir başkasının niteliksiz olarak tanımlaması da mümkündür.

Bu, nitelik kavramı kullanılarak yapılan değerlendirmelerde, kavramın tanımlanmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Literatürde eğitimle ilgili olarak çok çeşitli nitelik kavramları üzerinde durulmaktadır. (Harvey, 1993; Solmon, 1987). Burada ölçülebilir olanlar, çeşitli eğitim tür ve düzeyleri açısından hedef belirleme ve karşılaştırma yapmaya elverişli olanlar üzerinde durulmuştur.

Nitelik, tanımlanmış veya tanımlanabilir enaz standartlara uygun veya bunları aşmış olma anlamına gelmektedir. Enaz standart, elbette ki görelidir. Örneğin belli bir meslekle ilgili temel becerileri kazanmış olma, ya da düzgün bir ifade yeteneğine ve esnek bir bakış açısına sahip olma bu enaz standardı oluşturabilir. Bu anlamıyla nitelik, eğitim programlarının hedefleri kadar, farklı iş çevrelerinin tanımlamalarına göre de içerik kazanabilir. Nitelik kavramı, belirli bir iş için bir mezun grubunun diğerinden daha nitelikli görüldüğü biçiminde kullanılıyorsa, kastedilen, tanımlanmış bir standardın aşılması veya aşılmaması olabilir.

Nitelik, belirli bir özelliğe uyan anlamında da kullanılmaktadır. Burada özellik, standarttan tamamıyla farklıdır ve nicelik bir standarda göre değerlendirilmez. Değerlendirme önceden tanımlanmış bir "özellikle uygunluk" açısından yapılır. Örneğin, bir üniversite mezunu bir lise mezunundan farklı niteliğe sahiptir. Öğrenim süresi bir özellik olarak ele alındığında iki mezun grubu birbirlerinden farklı niteliklere sahip olmaktadır. Bir meslekle ilgili özellikler seti de uygunluğa konu olabilir. O zaman, aynı meslek eğitimi veren okullar ve bu okulların mezunları, aynı özellikler setine uymaktadırlar ve aynı niteliktedirler.

Eğitim kurumunun kendisinin getirdiği standart da nitelik kavramının içeriğini oluşturabilir. Örneğin ODTÜ'nin ve Ankara Üniversitesinin, yükseköğretimin niteliği konusunda getirdiği standartlar birliğinden farklı olabilir. Bu durumda sözkonusu üniversiteler yüksek-öğretimde niteliği farklı tanımlıyorlar demektir. Biri bilimselliği, yaratıcılığı ve yeniliğe açık olmayı vurgularken, diğeri gelenekselliği, varolan bürokratik yapıya kolayca uyabilmeyi öne çıkarabilir.

Sisteme bir hedef verebilmek ve nitelik konusunda tercihler üzerinde durabilmek için, bir standardın belirlenmesine dayanan tanımlar daha elverişli görünmektedir. Özellikle işgücü piyasasının talep kesiminin belirlediği standartlar esas alındığında, piyasada tercih edilme ve daha yüksek ücretli işlere girebilme gündeme gelmektedir. Bu durumda nitelik bir parasal değerle ifade edilebilmektedir. Aslında piyasada

gözlenen ücretlerdeki farklılaşma, böyle parasal bir karşılaştırma ile eğitimin niteliği konusunda değerlendirme yapmaya elverişli değildir (Ünal, 1991). Bunun başlıca nedenleri, rekabetçi bir piyasanın varlığından söz etmenin gelişmiş ülkeler için bile olanaksızlığı, bugünkü işgücü piyasalarının bölünmüşlüğü ve buna bağlı olarak da ücret düzeyini etkileyen pek çok değişkenin varlığıdır. Ücretlerin karşılaştırılması yoluyla nitelik hakkında karar verme yerine, belki istihdam edilebilirlik ve işsizlik süreleri bu konuda ipucu verebilir.

Piyasanın tanımladığı standartların üniversitelerin piyasaya çeşitli meslek elemanları yetiştirme işlevi ile bağlantılı olduğu dikkate alınırsa, üniversite düzeyinde verilen eğitimin ve bu sürecin ürünlerinin değerlendirilmesinde başka ölçütlerin de gerekli olduğu ortaya çıkacaktır. Bunlar, üniversitelerin bilimsel bilgi üretme ve yayma işlevi ile ilgili olmalı ve üniversiteler tarafından tanımlanmış olmalıdır. Yukarıda her üniversitenin farklı standartları ileri sürebileceğine değinilmiştir. Bu "ayrı" standartların arakesiti ülkedeki yükseköğretimin niteliğinin ölçütlerini oluşturacaktır. Zaman içinde arakesitin genişlemesi ise, üniversiteler arasında ortak standartların artması anlamına gelecektir.

Gerek piyasanın gerekse yükseköğretimin kendisinin getirdiği standartlara uygun bir eğitimin gerçekleştirilebilmesi için, istihdam koşullarının yanında, ki bunu piyasa kendisi oluşturur, eğitim sisteminin de, yaratacağı değer sistemi ve uyguladığı finansman modeli gibi çeşitli yollarla yüksek niteliği teşvik etmesi gereklidir.

Yükseköğretimde Nitelik Hangi Standartlara Göre Tanımlanmalıdır ?

Niteliğe konu olacak standartların, üniversitelerde kazanılması beklenen davranış kalıplarını, becerileri içeren yeterlilikler anlamında ele alınması beklenir. Bunlar hem işle ilgili hem de toplumsal yaşamın geneli ile ilgilidir. Sayılan bilgi ve yetenekler bireysel olmaktan çok, "tamamiyle spesifik, düzenli, bireyin üstünde, toplumsal olarak standartlaştırılmış bileşimler halinde" oluşurlar (Alex, 1991, s. 21). Bunlar, evrensel yanları da bulunmakla birlikte, toplumun kültürel özellikleri ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Çünkü başka ülkelerden ithal edilen teknoloji bile, ithal eden topluma özgü koşullarda uygulanır. Daha önce varolan iş örgütlenmesi ile birleşir, yeni bir örgütlenme oluşturur. İşgücü, kendi bilgi ve becerilerini, gerekli görülen yönde değiştirir. Herşeyi silip yeni olanı uygulamak beklenmez. Bu nedenle, salt işle ilgili beceriler ele alındığında bile, bunların topluma özgü yanlarının ağır bastığı görülür (Bertrand, 1991). Yükseköğretim sisteminin amaç-

ları ve bilgi birikimi ise, geçmişten getirdiği birikimlere ve amaçlara yenilerini ekleyerek gerçekleşir. Yeni evrensel bilgileri ve amaçları önceliklerle birleştirir. Buradan yola çıkarak kendisi de yenilerini üretir.

Yükseköğretim, piyasanın standartlarını veri olarak almak durumundadır. Ancak, bunları belirleyebilmesi ve tanımlayabilmesi gereklidir. Piyasanın standartları ile yükseköğretim programları arasındaki bütünleşme, aralarındaki iletişimin artırılabilmesine bağlıdır. Kurumsal standartların oluşturulması ise daha güç görünmektedir. Çünkü bu konuda kültürel sınırlıkların aşılması, örneğin evrensel bilgi birikimine ulaşılması gerekir. Aksi halde, kurumların, kendi ülkelerindeki araştırma olanaklarını yansıtan, kendi insanların düşünme kalıplarını yineleyen bir çerçeveyi aşabilmeleri olanaksızlaşır.

Görüldüğü gibi, gerek piyasanın standartlarına uygun mezun yetiştirme, gerekse oluşturulan kurumsal standartlara uygun bir eğitimi gerçekleştirme, temelde, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri izleme ve yeni bilgileri özümseme ile olasıdır. Bilgi birikimi ve bilimsel ölçütlere uyma açısından geride kalmış bir üniversite, piyasadaki hızlı değişmeye de ayak uyduramaz. Piyasanın talep ettiği niteliği betimlemek ve tanımlamak (kaldı ki bunu yapabilmesi bile beklenemez) yeterli değildir. İstenen eğitim sürecini işletebilmek için gerekli bilimsel bilgi birikiminin üniversitede sağlanmış, hazır durumda olması gerekir.

Endüstriyel toplumlarda, üniversitelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi konusunda, toplumların bugünü ve geleceği ile ilgili beş ölçütün ele alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır. (Lesourne, 1989):

- bilimsel ve teknolojik gelişme,
- genişleyen uluslararası ilişkiler,
- ekonomik ve sosyal değişme,
- makroekonomik durum,
- etik ve kültürel konular.

Bilim ve teknoloji sürekli olarak etkileşim halindedir. Bu etkileşim, her ikisinin de sürekli değişmesini sağlayan mekanizmayı oluşturmaktadır. Lesourne bu durumu, bilim ile teknolojinin birbirine yaklaşması biçiminde ifade etmektedir. Ona göre, "bir yandan bilim teknolojik gelişmeye katkıda bulunmaktadır, diğer yandan ise teknoloji karmaşık ve performansı yüksek ekipmanlarla bilime katkıda bulunmaktadır"

(Lesourne, 1989, s. 285). Disiplinlerarası etkileşimin artması ve her disiplindeki gelişmeler, disiplinlerin birbirleriyle ortak olan konularını artırmaktadır. Bu belli bir konuyla ilgili bilginin hem derinleşmesini hem de yeni boyutlar kazanmasını getiren bir gelişme olarak görülebilir. Aynı zamanda bir dinamizm kaynağı olarak görülebilir. Sözü edilen etkileşimin ulusal sınırlar içinde kalması elbette beklenemez. Böyle sınırlamak mümkün olsaydı, bugün gözlenen hızlı gelişmelerin hiçbirini gözleyebilmek mümkün olmazdı. Bu nedenle, gerek ekonomik ve ticari konular, gerekse bilim ve teknoloji ile ilgili konular uluslararası ölçekte ele alınmak durumundadır.

Tüm bu dinamizm hem ekonominin geneline hem de işgücü piyasasına yansımaktadır. Bir yandan ekonomik dengeler değişmekte, diğer yandan ise üretim sürecine yansıyan değişmeler, diğer girdilerin olduğu kadar işgücünün kullanımını da etkilemektedir. Bu, piyasanın tüm girdilerle ve bu arada işgücü ile ilgili nitelik ölçütlerinin değişmesi anlamına da gelmektedir. Nitelik talebi konusunda Lesourne, temel iki dönüşüm üzerinde durmaktadır. Bunlardan biri, özellikle hizmet üretimi lehine meydana gelen değişimin yarattığı yeni örgütlenme biçimleridir. Yeni örgütlenme biçimlerinin, hem bağımsız hem de bir takım (ekip) içinde çalışabilmeye, aynı zamanda da bilgi sahibi olmaya dayandığı ve bir mesleğin teknik bilgi birikimine sahip olmayı gerekli kıldığı ifade edilmektedir. Bunların yanında, yeni iş ortamlarının ve işin yeni örgütlenmelerinin yeni kültürel ve etik unsurları da gerektireceği kolayca ileri sürülebilir.

Başlangıçta belirtilen iki standart setinin, piyasanın getirdiği ve kurumun kendisinin getirdiği standartların, aslında birbirlerinden çok farklı olmadığını anlamak güç değildir. Bir yandan bilgiyi biriktirmek, üretmek ve yaymakla, diğer yandan ise kişileri çalışma yaşamına hazırlamakla görevli olan yükseköğretimin, temelde yönelmesi gereken şey, uluslararası bilim ve teknoloji ağının aktif bir ögesi olmaktır. Yani yükseköğretim için geçerli olacak standart, uluslararası özellikleri içermek durumundadır.

İstihdamdaki Değişmelerin Standartlara Etkisi

Yüksek nitelikli işgücünü yetiştiren ve piyasaya sunan yükseköğretim kurumları, onları istihdam eden ise piyasadaki işletmelerdir. İşletmelerin çeşitli niteliklere olan talebi ve ödedikleri ücretler, üretim teknolojisindeki değişmelere, ekonomik yönelimlerin hızına ve yönüne, piyasada oluşan yeni iş örgütlenmelerine bağlı olarak değişir. İşgücünü

sermaye ile ikame etme, nitelikleri eskiye oranla farklı işlerde ve konumlarda istihdam etme gibi değişmeler piyasada süreklilik gösterir. Bu etkenler ülkeden ülkeye farklılaştığı için, piyasadaki değişmelerin de hızı ve içeriği ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Aynı zamanda, piyasa ile yükseköğretim arasındaki bağlar da farklılaşır.

Günümüzde firmalar yalnızca kendi ülke sınırları içindeki diğer firmalarla değil, başka ülkelerdeki firmalarla da rekabet etmektedirler. Bu, üretimin uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ürünün niteliği artarken fiyatının da belli sınırlar içinde kalabilmesi, ancak gelişen teknolojiye ayak uydurmakla mümkün olabilmektedir. O zaman, gelişmekte olan ülkelerde istihdam örüntülerindeki değişimin hızı, ülkedeki firmaların teknolojik değişmeyi, üretimde modernleşmeyi izleyebilme hızı ile paralellik gösterecektir. Ancak bu hız ne olursa olsun, gelişmekte olan ülkelerde yeni teknoloji ekonominin belli kesimlerinde kullanılmakta, ekonominin diğer kesimleri gelenekselliklerini sürdürmektedir. Bu, geleneksel kesimdeki istihdam örüntülerinin modern kesimden hiç etkilenmediği anlamına gelmemektedir. İşgücü piyasasındaki değişmelerin bütünü kapsadığını, fakat piyasanın farklı kesimlerinde farklı ölçüde ve farklı biçimde gerçekleştiğini söyleyebilmek olasıdır.

Ekonominin modern kesimindeki üretimin giderek "insan merkezli üretim" olma özelliğini daha fazla kazandığı ileri sürülmektedir. (Wobbe, 1991). Bu kavram çerçevesinde işgücü niteliğini geliştirmenin, "geniş bir temel eğitim ve eğer üretim gerektiriyorsa ileri eğitimden" oluşması gerektiği vurgulanmaktadır. İleri teknoloji ile üretim, teknolojinin nitelikli işgücü tarafından kontrol edilmesini gerektiren bir süreç olarak betimlenmektedir. Bu durumda, problem çözme konusunda teknolojinin gücünün abartılmaması gerekmektedir. Bir başka deyişle, teknoloji geliştikçe, gelişkin teknolojiyi kontrol altında tutacak yönlendirecek işgücünün de giderek daha nitelikli olması gerekmektedir. Burada nitelik kavramının, başta teknolojik bilgi olmak üzere, üretim süreciyle ilgili bilgi birikimi ve işletme için gerekli diğer bilgileri içereceği belirtilebilir.

İş gerekleri, beceri yapılarındaki gelişmelere bağlı olmaktadır. Yeni teknolojiler, yeni iş örgütlenmelerine yolaçmakta, bununla ilişkili olarak beceri yapıları ve mesleki yapı da değişmektedir. Bengtsson, bilgi teknolojisinin, mesleki yapıdaki değişmeleri etkileme yollarından biri olarak, çoğu rutin ve daha az karmaşık işleri otomatik hale getirmek üzere bilgi teknolojisinden fiilen yararlanılmasını göstermektedir

(Bengtsson, 1993). İmalat sanayiinde daha açık bir biçimde gözlenen bu durum, "işgücü tasarrufu", "kısa dönemli işgücü kullanımı" gibi uygulamaların daha az nitelikli işler için kullanılmasını getirmektedir. Örneğin daha az nitelikli büro işlerinde, teknolojinin getirdiği verimlilik artışının büro işgörenlerinin düşük düzeyde istihdam edilmesine yolaçabildiği belirtilmektedir. Bunun yanında, firmalar, nitelikli mal ve hizmetler üretmeyi ve bunu daha kısa sürede yaparak mal ve hizmet dolaşımını hızlandırmayı amaçlarlar. Bu durum, beceri yapısını etkiler ve işletmelerin daha esnek iş örgütlenmeleri geliştirmelerine, çoklunitelige sahip işgörenler kullanarak öngörülemez değişimlere kolay tepki göstermeye yönelmelerine neden olur. İşverenler, beceri yapısında meydana gelebilecek olası bir değişim durumunda kullanabilecekleri bir yedek beceriyi elde bulundurmamak isterler. Bu, aynı zamanda, işletmenin kendisinin eğitim ve yetiştirme için yatırım yapmasını gerektirir.

Burada, eğitim ve yetiştirme açısından iki sorunun yanıtlanması gerekmektedir: Bu işlerde çalıştırılacak işgörenlerin alması gereken eğitim ve yetiştirmenin genel ilkeleri neler olmalıdır? Buna üniversite eğitiminin katkısı ne olmalıdır? Bir başka deyişle, bilgi teknolojisinin ortaya çıkardığı eğitim ve yetiştirme gereksiniminin ve bunu karşılamada üniversitelere düşen görevin ne olduğunun ortaya konması gerekmektedir. Sözü edilen üretim sistemlerinin, merkezi olmayan karar vermeye dayanan, mühendisler ile işçiler arasında işbirliğinin ve dizayn bölümleri ile yönetim konumları arasında etkileşimin bulunduğu sistemler olmaları gerektiği belirtilerek, eğitim konusundaki genel ilkeler şöyle sıralanmaktadır. (Wobbe, 1991):

1. Genel eğitim + yetiştirme,
2. Yaşamboyu öğrenmeye dönük eğitim ve yetiştirme,
3. Grup çalışması için sosyal becerilerin geliştirilmesi,
4. Yaparak öğrenme,
5. Açık öğrenme,
6. Öğrenme psikolojisinin yönlendirdiği bir yaklaşımın, çok araçlı (multimedia) öğrenme teknolojilerinin geliştirilmesinde kullanılması,
7. Beceri ve bilginin genişletilmesi.

Meyer-Dohm, yükseköğretimin işgücü niteliğine katkısının ise şu boyutlarda sağlanabileceğini belirtmektedir (Meyer-Dohm, 1990):

Mesleksel ve teknik bilgi, genel bilgi, tutumların biçimlendirilmesi. Yazar, üniversitelerin sağladığı bu yetiştirmelerin sanayi ve ticaret açısından çok önemli olduğuna değinerek, bunu bilginin transfer yollarından biri olarak tanımlamaktadır. Transfer edilen bilginin üniversitenin ürettiği bilimsel ve teknolojik bilgi olduğu belirtilebilir. Yukarıda sayılan ilkeler dikkate alındığında, üniversitelerin bilimsel ve teknolojik bilgi yanında bireylere yaşamboyu öğrenme ve kendini geliştirme konusunda olumlu tutum kazandırmasının, aynı zamanda çevresini algılayabilmesini ve yeni bilgileri kolayca alabilmesini kolaylaştıracak bir genel eğitimi de vermesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylece yükseköğretimde, meslek bilgisi yanında kazandırılması gereken teknolojik yenileşmelere ve öğrenmeye ilişkin olumlu tutum yanında, her meslek elemanının toplumsal ve ekonomik çevresini, bireyi ve doğayı daha iyi anlamasına yolaçacak sınıfiçi ve sınıf dışı öğrenme yaşantıları ile kazanılmış bazı bilgilere de gereksinmesi olduğu kolayca kabul edilebilir.

Bugün işbaşında yetiştirme firmalar açısından kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü gelişen teknolojiler ve yeni iş örgütlenmeleri, bunu firma açısından bir zorunluluk haline getirmiştir. İşletmede eğitim ve yetiştirme yatırımları konusundaki kararların çeşitli güçler tarafından yönlendirilmesi sözkonusu olmaktadır. Bunlar, firmadaki yetiştirme gereksinmesini ortaya çıkaran güçler olarak görülebilir. Bengtsson'a göre bu konuda üç aşama dikkate alınabilir. (Bengtsson, 1993): 1) Yeni teknolojinin kullanımı ve yeni bir ürünü piyasaya çıkarma gibi somut durumlarda işletme, "ürüne yönlendirilmiş eğitim ve yetiştirme stratejisi" olarak adlandırılan, spesifik becerilere dönük bir eğitim yatırımına girer, 2) Piyasa koşullarına tepki gösterme gerekliliği karşısında, mal ve hizmetlerin kısa sürede dolaşımını sağlamak üzere ise, işletmeler, hem ürün çeşidini artırma hem de ürünün niteliğini artırmaya çalışırlar. Bu durum, işletmelerin daha esnek bir iş düzenlemesi arama çabasına girmelerine neden olur. Böylece işletmelerin eğitim ve yetiştirme yatırımları, esnek iş örgütlenmesi içindeki pek çok farklı görevleri yapabilecek beceri çeşitliliğine sahip olan işgörenleri yetiştirmeye yönelecektir. Bu, daha çok, sık iş değiştirme (aynı işletme içinde farklı işlerde çalıştırılma) ve işbaşında yetiştirmeyi gündeme getirir. Bu tür durumlarda, öngörülemeyen gereksinimleri karşılamak için bir beceri rezervi oluşturmak üzere "piyasanın yönlendirdiği eğitim ve yetiştirme stratejisi" gerekli olur, 3) Hizmet sektöründe bulunan ve önemli bir bölümü imalat sanayii ile yakın ilişkide olan, özellikle küçük ve bilgi yoğun işletmelerde bir başka etken gözlenir. Bilginin yoğun olarak kullanıldığı bu işlet-

meler en azından üniversite mezunlarını işe alırlar ve işte yoğun bir öğrenme ortamı oluşturmayı amaçlarlar. Ortaya çıkan beceri yapısı, problem çözme ve girişimcilik becerilerinin öncelik taşıdığı bir yapıdır. Pek çok yeni görev yeni bir bilgi boyutu taşır ve görevin başarılmasında bilgi çok önemlidir. Böyle durumlarda, “sürecin yönlendirdiği eğitim ve yetiştirme stratejisi” uygulanır.

İşletmelerin beceri yapısındaki değişmelerle ilgili olarak belirtilen genel eğilim, “gittikçe artan ölçüde, çoklu niteliğe (çeşitli niteliklere, birarada sahip olan bireylere), tüketici yönelimli iletişim becerilerine problem çözme ve girişimcilik becerilerine dönük, bunları vurgulayan”, bir yapıdır. (Bengtsson, 1993, s. 141). Bu yapıya uygun insangücünün yetiştirilmesinde işbaşında yetiştirme yatırımlarının önemli payı yanında, yükseköğretim kurumlarına da görev düşmektedir. Yükseköğretim kurumlarının farklı yaş gruplarına yönelmeleri ve yaşamboyu eğitim kapsamında ele alınabilecek eğitim programlarına katkıda bulunmaları bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek ortaöğretimi bitirmiş olan ileri yaşlardaki bireyler, gerekse mesleğinde daha derinlemesine akademik bilgi almak isteyen çeşitli yaş gruplarından bireylere hizmet sunmak gündeme gelmektedir. Bu, ortaöğretim sonrası eğitime duyulan gereksinimin artma eğilimi gösterdiğinin işaretidir.

Söz konusu gelişmeler, aynı zamanda, yükseköğretimin içeriği konusunda da bilgi vermektedir. Bengtsson, içerik konusunu “ortaöğretim ve ortaöğretim sonrası eğitim, temel olarak L. Resnick’in tanımladığı ‘yüksek düzeyde düşünme becerilerini kazandırmalıdır’ biçiminde ifade etmektedir. (Bengtsson, 1993, s. 147). Yüksek düzeyde düşünme becerileri, L. Resnick tarafından, “çok sayıda ölçütü dikkate alarak, karmaşık bir durumun analizini ve farklı yargılamaları gerektiren özenli zihinsel etkinlikler kümesi” olarak tanımlanmaktadır (Bengtsson, 1993, s. 147). Bu tür beceriler, kendini disipline etmeyi gerektiren ve düşünenin, durumlarla ilgili anlam çıkarma ve yapıyı zorlamaya yöneldiği, sınırlı doğru cevapla yetinmediği bir düşünme süreciyle ilgili görülmektedir.

Ancak, tüm yükseköğretim mezunlarının istihdam sektöründe bu tür becerilerini kullandıklarını belirtmek olanaklı değildir. Yükseköğretim mezunlarının en yaygın istihdam örüntüleri incelendiğinde, genel nitelikteki öğrenmelerin iş yaşamında daha fazla kullanıldığını söylemek olanaklı olmakla birlikte, bu derece ileri becerilerin kullanıldığı alanların görece olarak sınırlı kaldığını belirtmek de olasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bu daha gerçekçi görünmektedir.

Üniversitelerde kazanılan profesyonel meslekler, hemen hemen her sektörde, doğrudan doğruya meslek bilgisinin ve mesleksen becerilerin kullanıldığı işlerde kullanım alanı bulmaktadır. Bu meslek elamanları, birbirleriyle belli ölçüde ikame edilebilmekte ve mesleğin getiriği bir mobilite esnekliği bulunmaktadır. Bir başka deyişle, anılan işlerde, bazı meslek elemanları diğerleri yerine kullanılabilir ve her meslek için çalışılabilecek bir iş çeşitliliği bulunmaktadır. Ancak, bunun dışındaki istihdam örüntüleri, üniversite mezunlarının farklı biçimde, farklı özellikleri nedeniyle çalıştırılmalarına dayanmaktadır.

Sözü edilen kullanım biçimlerinden biri, "hareketlilik stratejisi" olarak adlandırılmaktadır. (Bengtsson, 1993). Birincil piyasadaki bazı işlerde, yükseköğretim mezunları rekabetçi bir ortamda ve işbaşında öğrenme yoluyla kazandıkları becerilerini kullanarak çalışırlar. Örneğin, sekreterlik, satış elemanlığı gibi işleri "yaparak öğrenen" mezunlar, üniversite eğitiminin onlara kazandırdığı, örneğin planlama, iletişim becerileri gibi genel yetenek ve genel becerilerini kullanarak sözkonusu işleri başarıyla yaparlar ve yüksek düzeyde gelir de elde edebilirler. İşin gerekli kıldığı ölçüde bir sürekli öğrenme ortamı sözkonusu olabilir. Bunun dışında, mezunların, işletmelerin oldukça alt kademelerinden başlayarak firma içi yetiştirme programları yoluyla firmalara özgü insan sermayesi elde etmeleri ve orta düzey yönetim kadrolarında kullanılmaları da yaygındır. İkinci kullanım biçiminde rekabetin firma içinde yaşandığı ve iş garantisinin geçerli olduğu bir ortam sözkonusudur. Burada birey, işletmenin gereksindiği ölçüde, sürekli bir öğrenme ortamındadır.

Üniversite mezunu arzının yüksek olması, bu tür kullanımların bir nedeni olarak gösterilebileceği gibi, yükseköğrenim öncesi eğitim düzeylerinden mezun olanların genel yetenek ve genel beceri açısından istenen düzeyde olmaması da bir başka nedeni oluşturabilir.

İster genel yetenekler ve genel beceriler anlamında gerekse mesleksen bilgi ve beceriler anlamında olsun, yükseköğrenim mezunlarına olan piyasa talebinin arttığı bir gerçektir. Piyasanın, yükseköğrenim mezunlarıyla ilgili değişen nitelik taleplerinin kurumlara yansması ölçüsünde mezun niteliğinin istenen standartta tutulması sağlanabilir. Bireysel eğitim talebindeki artışların da piyasanın üniversite mezunlarına olan talebine paralel olarak artması doğaldır. Ancak, istenen nitelik standardı sağlanamadığında yükselen eğitim düzeylerine rağmen üretimde duyulan işgücü gereksinmesinin karşılanamaması riski süre-

cektir. Daha önceki eğitim düzeylerini görmezden gelmemek koşuluyla, yükseköğretimde niteliğin yükseltilmesi gereklidir. Bunu sağlayabilmek için ise çeşitli güdüleyicilere gereksinme vardır. Piyasanın nitelik taleplerini karşılamanın yükseköğretim kurumlarına yansıyan bir güdüleyicisi olmalıdır. Bunu en iyi sağlayabilecek araç, üniversitelerin ve hükümetlerin bu konuda en fazla gereksinme duydukları kaynaklardan biri olan parasal kaynaklar olabilir.

Nitelik ve Finansman

Gerek üniversitelerde kazandırılması gereken toplumsal değerler, tutumlar ve çeşitli davranış kalıpları, gerekse iş gerekleri açısından üniversitelerin nitel dış verimlilikleri işgücü piyasası tarafından belirlenir. Yükseköğretim, piyasadaki etkilendiği oranda ona uygun ürün verecektir. Bu etkilene, üniversitelerin bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyumunu hızlandıracaktır. Yükseköğretimde uygulanacak finansman modelinin de dış verimliliği yüksek kurumları ödüllendirecek, geliştirecek, diğerlerini ise daha piyasaya dönük çalışmaya teşvik edecek nitelikte olması gerekmektedir.

Özellikle az gelişmiş ülkeler, artan nüfus ile birlikte yükselen işsizlik oranının neden olduğu bir yükseköğretim talebi ile yüzyüzedir. Bu durum, politik otoritenin tüm ortaöğretim mezunlarına yükseköğretim kurumlarına girme vaadinde bulunmasına yolaçmaktadır. Böylece, yükseköğretimin, yetersiz kaynakları, nitelik standartlarını ve işgücü piyasası taleplerini dikkate almadan genişletildiği bir durum ortaya çıkmaktadır. (Salmi, 1992) Salmi, gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim talebini karşılamak üzere alınan önlemleri üç grupta toplamaktadır. Birinci gruptaki önlemler hükümetlerin krizi küçük değişikliklerle, kısa sürede üstesinden gelinebilir bir düzeyde tutmak amacıyla aldığı önlemlerdir. Bunlardan biri, Mısır'da uygulandığı belirtilen, üniversitelere bağlı iki yıllık yüksekokullarla sistemi genişletme önlemidir. İkinci grup önlemler ise üniversitelerle ilgili sorunu önemli reformlarla çözme olarak ele alınmaktadır. Bu bir yandan yeni üniversiteler açarken, diğer yandan üniversiteye girişi tümüyle sınavla gerçekleştirme girişimidir. Bu önlemler alınırken, aynı zamanda, ekonominin gereksinme duyduğu alanlarda öğrenim göreceksin yoksul öğrencilere burs ve kredi vermek gibi önlemler de alınabilir. Üçüncü grup önlemler olarak ele alınanlar, ikinci grup önlemlerin yükseköğretimin bazı bölümleri için uygulanmasını içermektedir. Örneğin Hindistan'da, hükümetin genel serbest eğitimden vazgeçerek karışık bir istihdam

politikası izlediği ve profesyonel alanlara ekonomik gereksinmelere göre öğrenci alındığı belirtilmektedir. Tunus da teknik fakülteler açarak bunlara girişi gereksinmeye göre ve sınavla gerçekleştirmiştir. (Salmi, 1992). Türkiye’de de bu üç grup önlemin tümü ve ayrıca başka önlemler alındığı halde, bugün yükseköğretim sisteminin talebi karşılayamaz durumda olduğu ve niteliğin düşmeye devam ettiği bilinmektedir.

Bu önlemlerin hiçbiri yükseköğretimin kontrolsüz genişlemesini önleyememektedir. Çünkü hiçbir yükseköğretimi piyasa mekanizmasına açma, niteliğin kontrolünü piyasayı kullanarak sağlamaya yönelik değildir. Yükseköğretimin kontrolsüz genişlemesi sonucunda ise finansman sorunu giderek büyümekte, niteliğin düşmesi ve mezunların iş bulmasındaki güçlükler sosyal baskıları artırmaktadır. Yükseköğretimdeki gelişmelerin karşılanabilir maliyetler ölçüsünde kalmaması durumunda, hem finansal hem de sosyal sorunlar artmaktadır.

Kullanılan Modeller ve Finansman Formülü

Daha önce de belirtildiği gibi, yükseköğrenim talebindeki artış ve bunun karşılanmasındaki güçlükler, gelişmiş ülkelerin de sorunu olmuştur. 1980’lerde yükseköğretim kurumlarının finansal güdüleyicilere tepki gösterdiği keşfedilmiş ve özellikle OECD ülkelerinde yeni finansman modelleri tartışılmaya ve denenmeye başlanmıştır. Bugüne dek bu konuda bazı sonuçların saptanabildiğine de rastlanmaktadır.

Yakın zamana kadar üniversiteler, diğer eğitim kurumları gibi, çoğunlukla devlet kaynakları ile finanse edilen kuruluşlar olarak çalışmışlardır. Bütçeden eğitim kurumları için ayrılan fonlar, ya harcama kalemlerine göre ayrılarak veya global olarak tahsis edilir. Global olarak verilmesi, kurumun parasal kaynakları gereksinmelerine göre kendisinin dağıtmasına izin verdiği için daha fazla hareket özgürlüğü sağlamakta ve yeğlenmektedir. Hem üniversitelerin özerkliği ile bağlantılı görüldüğü için, hem de devlet bütçesine büyük yük getirdiği ve yeterince hizmet üretmeyi engelleyen bir durum olarak algılandığı için, bugün yükseköğretimin finansmanında yeni modeller denenmeye çalışılmaktadır.

Tartışılan ve uygulanan yeni finansman yollarının şu özellikleri içerdiği belirtilmektedir. (Williams, 1991, s. 215)

- Kaynakların kurumlara dağıtımında kullanılan formülün çeşitlilik göstermesi.
- Kurumlara, sermayelerini kullanmada otonomi verilmesi.

- Öğrenci harçları yoluyla daha fazla gelir elde etme.
- Kurumların kamu finansmanından daha fazla yararlanması.
- Öğretim ve araştırma fonlarının daha belirgin biçimde ayrılması.
- İşverenler ve ticari örgütlerle yapılan sözleşmelerle daha büyük gelir payı alınması.

Yeni finansman yolları aranırken amaçlanan, yükseköğretimin finansmanında piyasa mekanizmasına doğru kayışın sağlanmasıdır. Bu amaca bağli olarak yapılması gerekenlerden biri, kamu finansmanında artan ölçüde seçiciliğin sağlanması, diğeri ise üniversitelerin, geleneksel olmayan finansman yollarını araştırmaları konusunda cesaretlendirilmesidir. (Williams, 1991). Bu arada, kaynak oluşturma formülünün yani *finansman formülünün* olabildiğince çok çeşitli kaynakları içermesi tercih edilmiş olmaktadır. Finansman formülünün karmaşıklaşması, piyasaya doğru yönelmeyi ifade etmektedir. Böyle bir formülasyonun, üniversitelerin ürün niteliğini ve kurumsal verimliliğini artırması, böylece ekonomik ve toplumsal gereksinmelere cevap verme konusunda birbirleriyle yarışmalarını sağlaması beklenmektedir. Bunun yanında, daha fazla kaynakla daha iyi çalışmalarını, daha özerk olmaları gibi kazanımlar elde edebilecekleri umulmaktadır. Eğitimin devlet bütçesi üzerindeki yükünün hafiflemesi de beklenen önemli bir kazanımdır.

Yükseköğretimde finansman formülünün kaynaklar açısından çeşitlilik göstermesi, özel ve devlet üniversiteleri ayırımı gerektirmemektedir. İster özel ister devlet üniversitesi olsun aynı çeşitliliği sağlayabilmelidir. Burada önemli olan nokta, eğitim hizmetinden doğrudan doğruya yararlanan tüketicilerin (öğrencilerin) ve eğitim hizmetinden dolaylı olarak yararlanan kamu ve özel işyerlerinin, yararlandıkları hizmetin üretim maliyetine katılmalarıdır. Bu, hem hizmetin kullanıcının getirdiği standartlara ulaşması hem de kurumun daha özerk bir işleyişe kavuşması açısından gerekli görülmektedir. Bununla birlikte, çeşitli ülkelerde özel kesimin katkısının ağır bastığı ve devlet katkısının ağır bastığı üniversiteler vardır. Japonya'da üniversitelerin gelirinin yarısı özel kesimden gelmekte, Almanya, Kanada ve ABD'de devlet daha az katkıda bulunmakta, bunun dışında tüm OECD ülkelerinde ise devlet yükseköğretim finansmanının yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir. (Williams, 1991) Devletin desteklediği üniversiteler ile özel üniversitelerden oluşan ABD yükseköğretim sisteminde öğrencilerin % 75'inin devlet okullarında öğrenim gördüğünü belirten Williams, bu sistem ile ilgili olarak 1984-85 öğretim yılına ait gözlemleri şöyle aktarmaktadır. (Williams, 1991, s. 216):

“...özel kurumlar, toplam harcamaların % 5'ini gerçekleştirdiler. Ortalama öğrenci maliyetleri devlet okullarında 7001 Dolar iken, özel üniversitelerde 11200 Dolar idi. İki sektördeki gelir örüntüleri önemli ölçüde farklıdır: 1984-85 öğretim yılında öğrenci harçları ile gelen gelirin oranı özel üniversitelerde % 39 iken, kamu sektöründe % 15'dir. Buna karşılık, devlet üniversitelerinde hükümetin (state government) katkısı % 45 iken, özel üniversitelerde bu katkı % 2'nin altındadır. Diğer önemli fark, sağlanan gelir ve özel bağışlardır: Özel sektörde gelirin % 9'u, kamu kesiminde % 3'ü bu kaynaktan sağlanmaktadır.”

Görüldüğü gibi, ABD'de özel sektör eğitimi daha yüksek birim maliyetle gerçekleştirmekte ve maliyeti daha büyük oranda tüketiciye (öğrenciye) yansıtmaktadır. Bunun her toplum açısından uygun bir finansman formülü olarak görülemeyeceği açıktır. Fakat her toplumun kendisi için en uygun formülü bulması olanaklı görünmektedir. Olabildiğince çeşitli finansman kaynaklarından yararlanmak isteyen bir yükseköğretim sisteminin tümüyle devlet okullarından oluşması mümkün olabileceği gibi, özel ve devlet okullarından oluşması da olası görünmektedir. Önemli olan, finansman formülü oluşturulurken toplumun gelir yapısının, firmaların ve çeşitli toplum kesimlerinin yükseköğretim konusundaki tutumlarının, kurumdan beklentilerinin saptanmış olması ve formülün bu yapıyla uygunluğudur.

Uygun bir kaynak oluşturma formülü (finansman formülü), aynı zamanda, eğitimin niteliğinin artırılmasında bir araç olarak kullanılabilir. Ancak finansman formülünün niteliği artırıcı yönde işlemesi için dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Örneğin finansman formülü, yalnızca çok sayıda öğrenci almayı veya çok sayıda mezun vermeyi ya da çok sayıda araştırma yapmayı güdüleyen bir sistem olmalıdır. Çünkü bu durumda kurumların finansman kaygısıyla niceliği niteliğe tercih etmesi beklenebilir. Özellikle kamu fonlarının üniversiteler arasında dağıtımında kullanılacak ölçütler saptanırken niteliği temel alan ölçütlerin dikkatle seçilmesi önem taşımaktadır. Üniversitelerin toplam kaynakları içinde öğrencilerin katkısının görece olarak daha yüksek olmasının üniversitelerin daha özerk olmasına yolaçacağı yönünde bir görüş bulunmakla birlikte, bunun , özellikle gelir düzeyi düşük ülkelerde, eğitim hizmetlerinin dağıtımında bir eşitsizliğe neden olacağı kolayca tahmin edilebilir. Gelir düzeyi düşük ülkelerde öğrenci katılımının ağır bastığı bir finansman formülünün seçilmesi durumunda,

öğrenciye yönelik burs ve kredi sisteminin çok özenle hazırlanmasına büyük önem verilmesi gerekecektir.

Bu konuda nitelikten ödün vermesi beklenmeyecek bir kesimin, özel ticaret ve sanayi işletmeleri olacağını belirtmek olanaklıdır. Bu kesimin üniversiteye kaynak aktarırken nitelik üzerinde etkili olabilmesi için ise diğer hiçbir kesimin (öğrenci, devlet,..) üniversite finansmanı içinde çok büyük bir yer tutmaması gerekecektir. Aksi halde, kurumların bu kesimin finansman payına duyarlılığının azalması, böylece de nitelik konusundaki etkisinin azalması beklenir. Özel işletmeler açısından *öğretimin* ve *araştırmanın* finansmanı konularının ayrı ayrı ele alınması ve üniversiteye katkının bu iki alandan hangisine daha fazla yapılacağıın, firmaların içinde buldukları sektör ve işkolları temelinde farklılaşabileceği belirtilebilir.

Ashnda dünyadaki temel eğilimlerden biri de yükseköğretimin finansmanında, üniversitelerin "öğretim" ve "araştırma" hizmetlerinin finansmanının ayrı kaynaklardan gerçekleştirilmesidir. Araştırma fonları araştırmanın müşterileri tarafından desteklenir ve nitelik açısından kontrol edilirken, öğretim de kendi doğrudan ve dolaylı müşterileri tarafından desteklenebilir ve kontrol edilebilir.

Nasıl Bir Finansman Formülü?

Yükseköğretimin finansmanında çeşitli finansman formüllerinin kullanılması ile ilgili uygulamalar, getirdikleri yarar ve sakıncaları açısından tartışılmaktadır. Kazanım ve sakıncalar tartışılırken iki boyuttaki etki, gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır: kamu fonlarında rahatlatma ve nitelikte gözlenebilen gelişmeler. Fonlardaki rahatlatma, yükseköğretimin ve diğer eğitim düzeylerinin yaygınlaştırılması için kullanılabilirdiği ölçüde, ülkeye önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

İkinci boyuttaki yararların elde edilebilmesi ise, yukarıda da vurgulandığı gibi, finansman formülünün içeriğine bağlıdır. Finansman formülünün kullanılması, diğer klasik finansman modellerinin sağlayamadığı bazı güdüleyicileri sağlamakla birlikte, harekete geçirilmek istenen güdüleyicilerin ve bunların araçlarının iyi seçilmesi gerekmektedir. Kurumların fonlarının etkilenmesinde "performans göstergeleri"nin kullanılması gelişmiş ülkelerde tartışılmaktadır (Taylor, 1991). Bu konudaki eğilim, performans göstergelerinin geniş bir veri setine dayandırılmasıdır. Taylor, bu veri setinin hem araştırma fonlarının

kurumlar arasında dağıtılmasında, hem de kurumların fonlarının doğrudan doğruya etkilenmesinde kullanılabileceğini belirtmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sözkonusu veri seti içinde “ekonomik sistemin çeşitli mesleklere duyduğu gereksinimler”, “kurumun ülkenin gelişmemiş kesimlerinde bulunması” gibi durumları yansıtan katsayılar yer alabileceği gibi başka veriler de kullanılabilir. Hatta özel sektörün vereceği destek ve kamu kesiminin katkısı açısından kullanılacak veri setlerinin farklılaşması da beklenen bir durum olacaktır.

Yine gelişmekte olan ülkeler açısından, öğrenciye uygulanacak fiyatın burs ve kredilerle desteklenmesinde, devletin kullanacağı veri seti ile devlet dışındaki fon sahiplerinin kullanacakları veri setinin de birbirinden farklı olması beklenebilecektir.

Görüldüğü gibi, finansman formülünden beklenen yarar, formülün oluşturulma biçimi ve fon dağıtmada kullanılacak ölçütlerle bağlantılı olacaktır. Bunun için toplumun yükseköğretim talebinin yapısının, istihdam örüntülerinin ve sistemin piyasaya ve güdüleyicilere tepkisinin ayrıntılı biçimde incelenmiş olması gereklidir. Bunun da ötesinde, işleyişin sürekli olarak izlenmesi gerekliliği vardır. Bu işlemlerin sürekli olarak yapılmasını gerektirir.

SONUÇ

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümü bugün makroekonomik güçlüklerle karşı karşıyadır. Gerçekleştirilmesi gereken pek çok yatırım varken parasal kaynaklar sınırlıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sorun daha büyük boyutlardadır. Bir yandan, istihdam örüntülerindeki değişme yükseköğretime olan bireysel talebi artırmakta, diğer yandan yükseköğretime yapılması gereken yatırımlar için gerekli olan parasal kaynaklar hükümetlerin gücünü çok aşmaktadır. Bu durum, üniversitelerin giderek hükümet dışı kaynaklardan yararlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Diğer yandan yükseköğretim mezunlarına olan piyasa talebi yalnızca nicel boyutta değildir. Artan işgücü fazlası ile birlikte piyasanın yüksek nitelikli işgücü talebi de artmaktadır. Piyasanın mezunların sahip olmasını bekledikleri bilgi, beceri ve yetenekler de değişmektedir. Bu, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yol açtığı yeni iş örgütlenmelerinin ve piyasadaki yeni meslek yapılarının bir sonucudur. Böylece piyasa üniversitelere mezun niteliği konusunda yeni standartlar vermiş olmaktadır. Bunlar, geçmiştekilere oranla yükselen standartlardır. Oysa

parasal kaynaklardaki yetersizliğe rağmen, bireysel eğitim talebini karşılamak üzere alınan önlemler üniversite eğitiminde nitel düşmelere yolaçmaktadır. Yükseköğretim sistemlerinin, dinamik bir işleyişle, mezunların niteliğinde artış yaratma zorunluluğu gün geçtikçe daha fazla duyulmaktadır. Yükseköğretimin piyasaya karşı daha duyarlı olabilmesi için yeni güdüleyicilere gereksinmesi vardır. Sözkosu duyarlılığın artması istenen bir durum olmakla birlikte, bu Üniversitenin niteliği açısından kullanabileceği ölçütlerden yalnızca biridir. Üniversite eğitiminin niteliğinin artırılması, üniversitelerde araştırmaların artırılması ve daha nitelikli hale gelmesi akademik işleyişin geliştirilmesi ile çok yakından ilişkilidir. Hatta bu, piyasaya daha nitelikli mezunlar verilebilmesinde önkoşuludur.

Dünyada, özel sektörden artan ölçüde destek alarak devletin yükünün hafifletilmesi ve parasal kaynaklar konusundaki yarışma yoluyla kurumsal verimliliği ve üniversite mezunlarının niteliğini yükseltmek amacıyla yükseköğretimde yeni finansman modellerinin denenmesi sürmektedir. Finansman formülü kullanarak, üniversitelerin finansmanında çeşitli kaynakların kullanılması ve bunu bir nitelik artırma yolu olarak geliştirme, uygulamalardan elde edilen sonuçlarla birlikte tartışılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin de kendi sistemlerine en uygun formülü bulabilmek için konuyu tartışmaları ve bazı denemelerde bulunmaları yükseköğretimin niteliğini yükseltmek açısından yararlı olabilecektir.

Gelişmekte ülkelerin gelir düzeyi düşük ve gelir dağılımı elverişsiz olduğu için tüketiciye yönelik finansman modelini kullanması pek uygun görünmemektedir. Fakat niteliğin yükseltilmesine katkıda bulunabilecek başka ölçütlerin, örneğin sanayi ve ticaret kesimlerinin katılımına açık bir finansman formülünün sonuçlarını tartışmaları, hatta iyi geliştirilmiş bir kredi ve burs sistemi ile birlikte, tüketicinin katılımına da ağırlık vermeleri hem talebi frenleyebilecek, hem de niteliği yükseltecek bir yol olarak dikkate alınabilir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde ortaöğretim ve ilköğretimin niteliği konusunda ciddi önlemler alınmadan iyi geliştirilmiş de olsa yeni finansman modellerinin yükseköğretimin niteliğini artırmada çok fazla etkili olabileceğini söyleyebilmek güç görünmektedir. Bu nedenle, belkide artan kaynakları yükseköğretim öncesi eğitim düzeylerinde nitelik artışlarını sağlamaya yönlendirmek üzere, tüm eğitim sistemini birlikte ele alan bir nitelik geliştirme projesinin geliştirilmesinden, finansman formülünün de böyle bir bütünlük içinde ele alınmasından daha büyük yararlar umulabilecektir.

KAYNAKLAR

- Alex, Laszlo: "Description and Classification of Qualifications", *Vocational Training*, 2/191, pp. 21-24.
- Ashton, David. and Francis, Green. and Graham, Lowe: "The Linkages Between Education and Employment in Canada and the United Kingdom: a comparative analysis", *Comparative Education*, Vol. 29, No. 2, 1993, pp. 125-143.
- Belman, Dale. and John S. Heywood.: "Market Structure and Worker Quality", *The Journal of Industrial Economics*, Vol. XXXIX, No. 2, December 1990, pp. 155-167.
- Bengtsson, Jarl.: "Labor Markets of the Future: the Challenge to Education Policy Makers", *European Journal of Education*, Vol. 28, No. 2, 1993, pp. 135-157.
- Bertrand, Oliver.: "The Nature of Skills: Their Specific Features and Their Analysis", *Vocational Training*, 2/1991.
- Camp, Paul R.: "The Under-Utilization of the Highly Educated", *Journal of College Placement*. Spring 1976, pp. 30-33.
- Cappelli, Peter.: "Are Skill Requirements Rising? Evidence From Production and Clerical Jobs", *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 46, No. 3, April 1993, pp. 515-530.
- Harvey, Lee and Diana Green.: "Defining Quality", *Assesment and Evaluation in Higher Education*, Vol. 18, No. 1, 1993, pp. 9-34.
- Lesourne, Jacques.: "The Future of Industrial Societies and Higher Education", *Higher Education Management*, November 1989, Vol. I, No. 3, pp. 284-297.
- Maclure, Stuart.: (Ed. G.D.N. Worswick). "The Responsiveness of the Education System to Change", *Education and Economic Performans*, London: Gower Publishing Company Ltd. 1985, pp. 113-129.
- Meyer - Dohm, Peter.: (Ed. Peter W.E. Wright). "Graduates of Higher Education: What Do Employers Expect in the 1990's?" *Industry and Higher Education*, Open University Press, 1990.
- Retuerto de la Torre, Enrique. "New Skills or a New Concept of 'the job'?", *Vocational Training*, 2/1991, pp. 7-9.
- Salmi, Jamil.: "The Higher Education Crisis in Developing Countries: Issues, Problems, Constraints and Reforms", *International Review of Education*, Vol. 38, No. 1, 1992, pp. 19-33.
- Slee, Peter.: (Ed. "Apocalypse Now? Where Will Higher Education Go in the Twentyfirst Century?", Taylor, Michael G. "New Financial Models", *Higher Education Management*, November 1991, Vol. 3 No. 3, pp. 203-213.
- Solmon, L.C.: (Ed. G. Psacharopoulos), "The Quality of Education", *Economics of Education: Research and Studies*, Oxford: Pergamon Press, 1987, pp. 53-59.
- Teichler, Ulrich.: "Research on Higher Education and Work in Europe", *European Journal of Education*, Vol. 24, No. 3, 1989, pp. 223-245.
- Ünal, L. İsl.: "Nitelik Geliştirmenin Ekonomik Boyutları", *Eğitimde Nitelik Geliştirme Sempozyumu*, (13-14 Mart 1991), İstanbul, 1991).
- Williams, Gareth.: "Markets and Higher Education", *Higher Education Management*, November 1991, Vol. 3, No. 3, pp. 214-225.
- Wobbe, Werner.: "Anthropocentric Production Systems: Advanced Manufacturing is Based on Skilled People", *Vocational Training*, Co. 2, 1991, 0pp. 3-6.